

کورس ٹائٹل: تحقیق، تحقیق و اطر یقہ کار تے مقالہ نگاری

عنوان: محقق III

ایم ایس سیشن: 2019-2021

کورس کوڈ: PUNJ-601

کریڈٹ آرز: 03

سمیسٹر: II

پروفیسر ڈاکٹر مجاہدہ بٹ

کھوج کاردی راہ دیاں اوکڑاں: (Hurdles of Researcher)

کھوج دے رستے دیاں کجھ اوکڑاں درج ذیل نیں۔ ایہہ اوکڑاں اڈواڈ مقالہ نگاراں نال گل بات توں بعد لکھیاں گئیاں جہاں دے ناں پتے کھوجکارن کول محفوظ نیں۔

لابریریاں دامایوس کن رویہ: (Desperate Behavior of Libertarians) عام طور تے سرکاری یاں پرائیویٹ لابریریاں دے

لابریرین لابریری نوں اپنا ذاتی اثاثہ متصور کر دے نیں۔ جس بناء تے کھوجکارنوں پریشانیاں داسا منا کرنا پیندا اے۔ اکثر لابریریاں کول فوٹوکاپی دی سہولت موجود نہیں ہوندی۔ جس پاروں نہ تے اوہ کھوجکار تے اعتبار کر دے نیں کہ اوہ لکھت دی فوٹوکاپی کروالوے تے نہ ای اپنے کسے ملازم دے تحت فوٹوکاپی کروا کے دیندے نیں ایس صورت وچ کھوجکارنوں بعض اوقات کئی مہینے لابریری وچ جا کے ای کم کرنا پیندا اے۔ جہدے پاروں ویلے داخلے تے پیسہ دی گھاٹ ہر دو اوس نوں پریشانی ول لے جان دے نیں۔ کیوں جے عام طور تے لابریریاں رات نوں 7 بجے بند ہو جان دیاں تے سویرے 9 بجے کھلدیاں نیں جد کہ اک کھوجکار دے راتیں کم کرن دا عادی ہوندا اے۔

فہرست کتابیات دی کمی یا عدم دستیابی: (Unavailability of Bibliographies) پنجابی ادبی کھوج واسطے کتابیات دی کوئی خاص فہرست

موجود نہیں سی تے ناں ای کتاب خانے کوئی فہرست بہتر طور تے فراہم کر سگدے سن۔ بعض اوقات اک کتاب کتب خانے وچ تے موجود ہوندی سی پر فہرست وچ اوہاناں ای نہیں ہوندا سی ایہہ تمام اوکڑاں صرف کھوجکار ای جاندا اے۔ پراج دے دور وچ ایہہ کم اک فہرست کتابیات از شہباز ملک تے

فہرست مقالات از اقبال صلاح الدین نے کافی حد تک آسان کر دتا ہے پر اے جے وی مکمل فہرست دستیاب نہیں۔

مخطوطیاں دیاں فہرستاں دی گھاٹ: (Lack of Manuscript Bibliographies) پنجابی مخطوطے جیہڑے کھوج دے پڑوچ انتہائی

مددگار نہیں۔ مختلف ذریعاں توں حاصل کیے جانے نیں۔ ایہناں وچوں کجھ سرکاری کتب خانیاں، کچھ پرائیویٹ کتب خانیاں، کجھ مسجداں تے مدرسیاں تے کجھ ذاتی تحویل وچ نیں۔ ایہناں دا حصول اپنی تھان اک وڈی اوکڑاے پر جیہڑا اوڈا مسئلہ اے اوہ ایہہ اے کہ ایہناں دی کوئی خاص فہرست موجود نہیں۔ جے فہرست اے تے مخطوطہ نہیں جے مخطوطہ اے تے فہرست وچ اوہاناں شامل نہیں کیتا گیا۔ اک کھوجکار لئی مخطوطے دی بھال سب توں وڈی اوکڑاے۔

ذاتی لائبریاں داناروا سلوک: (Misbehave of the Owners of Personal Libraries) اک کھوجکار ذاتی لائبریری تک

اڑا فیراوس توں استفادہ کرنا ڈھیر مشکل کم اے۔ ضروری نہیں کہ ذاتی لائبریری اوس دے شہر وچ موجود ہوئے۔ شہر شہر لائبریری دی صورت وچ جس ویلے کھوجکار دا اڑا ہوندا اے تے ذاتی لائبریری والے استفادہ کروان توں ہچکچاندے نیں۔ بعض لوکاں نے لائبریری دی تھان تمام مطبوعات بوریاں یا صندوقاں وچ پاکے گوداماں وچ رکھ دتا ہوندا اے پر کھوجکار نوں استفادہ کرن لئی نہیں دیندے۔

پرائیاں اخباراں دانہ ملنا: (Unavailability of Old News Papers) کھوجکار نوں ادبی یا لسانی کھوج لئی پرائیاں یا معاصر

اخباراں توں بہت سارا متعلقہ مواد میسر آ جاؤندا اے پر پنجابی لسانیات یا ادب دی کھوج دوران پتہ لگدا اے کہ اک تے ایس ادب وچ اخباراں دی چوکھی گھاٹ اے دو جا کوشش کرن دے باوجود گنے چنے اخبار محفوظ حالت وچ موجود نہیں ہوندے جے کدھرے ہیگے وی نیں تے لوکاں دی ذاتی تحویل وچ نیں

جہاں تیکر اپڑا کوئی سوکھ نہیں۔

دیگر لسانیات توں لاعلمی: (Unawareness of other languages) لسان جذبات دے اظہار دا واحد ذریعہ اے۔ ہر لسان دو جی لسان

نال زنجیری دیاں گھریاں وانگوں جڑی ہوندی اے ایہو وجہ اے کہ اک علاقے وچ بولیاں جاوَن والیاں اڈواڈ زبانوں اک دو جے تے اپنے اثرات مرتب کردیاں نیں۔ ایہہ اج دی گل نہیں سگوں صدیاں توں ایہو ہوندا چلا آ رہیا اے۔ ایہو وجہ اے کہ برصغیر دے پنجابی شاعراں تے مصنفوں دی شاعری تے نثر اُتے اردو، ہندی، عربی، فارسی تے گورکھی دے اثرات موجود نیں۔ ایسے پاروں جے کھوجکار دیگر لسانیات توں واقف نہ ہوئے تے اوہ مواد دا مفہوم نہیں سمجھ سکداتے لکھت دا مفہوم کجھ دا کجھ بن جاندا اے۔ ایس لئی دیگر لسانیات توں ناواقفی وی ادبی کھوج دی راہ دیاں وڈیاں اوکڑاں وچوں اک اے۔

مختلف زبانوں دے مفہوم دا فرق: (The Difference Between the Meanings of Different Languages)

لسانیات دے تبدل دے نال نال بعض اوقات مختلف زبانوں دے لفظ اڈواڈ معنی رکھدے نیں جس ویلے کھوج دی زبان وچ آؤندے نیں تے اوہناں دا مفہوم کھوجکار دی سوچ توں باہر ہو جاندا اے۔ جس طرح عربی دال لفظ لادامعنی اے ”نہیں“ جد کہ اردو دامطلب اے ”لے کے آ“ ایسے طرح انگریزی وچ لاء دامطلب قانون اے۔ انگریزی لفظ ”Key“ کی دامطلب چابی اے جد کہ اردو وچ ”کی“ دامطلب اے ”کیتی“ تے پنجابی وچ ایہہ دامفہوم ”کیہہ“ اے۔ یعنی کیہہ چیز کیہڑی وغیرہ دیگر زبانوں دے ہم صوت لفظ وی کھوج کار لئی پریشانی دا باعث بندے نیں۔ خاص کر جے ادبی فن پارے وچ ون پونے لفظاں دی رلت ہوئے۔

عصری علماں توں ناواقفی: (Unawareness from Present Knowledges) کھوج کاردا تحقیقی عنوان توں متعلقہ عصری علماں تے

دسترس رکھنا وی ات ضروری اے۔ خاص کر سماجیات تے نفسیات بالخصوص جس عنوان تے کھوج کیتی جا رہی اے اوس دے دورنال متعلق عنوان اکثر کھوج کار ایس توں نابلد ہوندے نیں۔ جس پاروں سابقہ تاریخ دی پرکھ حالات تے واقعات دا جائزہ لین وچ اوہناں نوں دشواری دا سامنا کرنا پیندا اے۔

تاریخ توں لاعلمی: (Unawareness from History) ہر کھوج طلب موضوع یا عنوان کوئی نہ کوئی تاریخی پس منظر ضرور رکھدا اے۔ عام

طور تے ادب دے طالب تاریخ تے بہتاز ورنہیں دیندے لیکن کھوج دے دوران تاریخ توں لاعلمی اوہناں لئی بہت وڈی رکاوٹ ثابت ہوندی اے کیوں جے کھوج کار لئی ادب دی تاریخ تے عصری تاریخ دانہ جاننا اوہدے لئی پریشانی دا باعث ہو سکدے نیں۔

معاشرتی رکاوٹاں: (Social Hurdles) کھوج دی راہ وچ معاشرہ تے معاشرتی رویے اک بہت وڈی رکاوٹ نیں۔ خاص طور تے پنجابی

ادب یا لسان دی کھوج نوں وقت داضیاع تصور کیتا جاؤندا اے۔ حکومت دارو وی کجھ ایسے ای قسم دا اے جس پاروں بعض اوقات کھوج کار بددل وی ہو جاندا اے تے بعض ویلے زمانی لعنت ملامت ہتھوں اوس دارخ مکمل طور تے کھوج توں پٹھے پاسے ہو جاندا اے۔ ایٹھوں تیکر ویکھیا گیا اے کہ بعض اوقات کھوج نوں شک دی نظر نال ویکھدیاں ہوئیاں لوگ اوس نوں مارن کٹن توں وی گریز نہیں کردے۔ ایسے طرحاں اکثر گالی گلوچ تک وی نوبت آ جاؤندی اے۔

ادبی رمزیاں نہ جاننا: (Unaware from Literary Term) اک کھوج کار دی ادبی رموز توں ناواقفی وی ادب دی کھوج دی اک وڈی

رکاوٹ اے۔ کیوں جے ادبی کھوج وچ جا بجا نظم تے نثر نال واہ پیندار ہندا اے جد تک ادبی رموز دی سمجھ نہ ہوئے ادب تے کھوج ممکن نہیں۔

انملیاں کتاباں دامیسر نہ آتا: (Unavailability of Rare Books) دنیا وچ بہت ساریاں کتاباں تے جریدے ویلے دے نال نال ناپید ہو گئے نیں۔ اوہناں تک رسائی اک محقق لئی ڈھیر تکلیف دہ تے صبر آزما مرحلہ اے۔ کیوں جے بعض اوقات اوہ مخدوش حالت وچ ہوندیاں نیں تے بعض اوقات اوہ کرم خوردہ ہو گئیاں ہوندیاں نیں کہ اوہناں نوں قیاسی طریقے توں اڈ پڑھیا وی نہیں جاسکدا۔ ایس دے باوجود اوہ جنہاں لوکاں دے قبضے وچ ہوندیاں نیں اوہ وی چھیتی کیتیاں اوہناں تے کسے کھوج کار دی نظر پین دے حامی نہیں ہوندے۔

نفسیاتی رکاوٹاں: (Psychological Problems) دیگر بہت ساریاں اوکڑاں دے نال نال نفسیاتی الجھناں وی اک کھوج کار لئی کھوج دی راہ وچ بہت وڈی رکاوٹ ہوندیاں نیں۔ ایہناں وچ معاشرتی رویے، ذاتی ذمہ داریاں، معاشی ضرورتاں، رشتے داراں دے رویے، ساتھیاں تے استادان دے رویے مڈھلی حیثیت رکھدے نیں۔ کیوں جے کھوج اک صبر آزما کم اے تے جس ویلے ایہہ طوالت پھڑدا اے اوس ویلے اک پاسے کھوج ایس دی طوالت توں نفسیاتی دباؤ دا شکار ہوندا اے تے دو جے پاسے معاشرتی رویے اوہدی نفسیات نوں پامال کرن دی مکمل تیاری وچ ہوندے نیں۔

ابہام تے مبنی یاں مبہم معلومات: (Doubted Informations) بعض اوقات مبہم معلومات یاں ابہام تے مبنی حقیقتاں کھوج کار نوں راہوں کراہے پادیندیاں نیں۔ بعض لوکاں دیاں متضاد آراء کھوج کار لئی ذہنی کشمکش پیدا کردیندیاں نیں کہ کیہڑی گل درست اے تے کیہڑی غلط مثال دے طور تے کنھیا لال دی تاریخ لاہور وچ جس عمارت نوں حویلی دھیان سنگھ داناں دتا گیا اے کجھ لوکاں نے اوس نوں آصف جاہ دی حویلی ثابت کیتا اے۔ ایس قسم

دے ابہا ماں داسا منا کھوج کارنوں قدم قدم تے کرنا پیندا اے۔

جدوجہد دے باوجود نتیجے نہ لہھنا: (No Result After Struggle) کئی واری کھوج دا عمل اوس ویلے بالکل ساکت ہو جاندا اے جدوں دو یا تن سال کھوج کرن دے باوجود مطلوبہ نتیجے سامنے نہیں آؤندے۔ ایس صورت وچ کھوج کارانج محسوس کردا اے گویا اوہدی ساری محنت ضائع ہو گئی ہوئے ایس صورت وچ یاں تے ایس عنوان تے مزید کھوج دی لوڑ ہوندی اے یاں عنوان دے کجھ کھوج طلب پہلورہ گئے ہوندے نیں۔ کھوج کارنوں ایہناں حالات وچ پریشان نہیں ہونا چاہیدا۔

اصل نسخے دا میسر نہ آنا: (Unavailability of Real Script) مسودے دی سودھ کاری یاں متن مرتب کرن دی صورت وچ بعض اوقات اصل نسخہ میسر نہیں آسکدا۔ یاں تے اوہ نسخہ سرے توں موجود نہیں ہوندا جے ہووے وی تے جہدے قبضے وچ ہوئے اوہ اوس نوں ہوا نہیں لگوانا چاہندا۔ اوس دے حصول لئی کھوج کارنوں کئی پاڑ ویلنے پیندے نیں فیر کدھرے جا کے اوہ اوہدا عکس حاصل کرن وچ کامیاب ہوندا اے۔ بعض اوقات کجھ تھانواں یا لائبریاں دیاں فہرستاں وچ نسخے دی موجودگی ظاہر کیتی گئی ہوندی اے۔ پر اصل نسخہ اوس جگہ تے یاں تے ہوندا ای نہیں تے یاں فیر چوری ہو گیا ہوندا اے۔

تصدیق لئی مواد نہ لہھنا: (Unavailability of Content for Verification) اوس ویلے کھوج کارنوں ڈھیر پریشان کن حالات دا سامنا کرنا پیندا اے جدوں اوہ اپنے عنوان توں متعلق بہت سارا مواد تے اکٹھا کر لیندا اے پر اوس مواد دی تصدیق دے ذریعےں تک اوس دا اڑا نہیں ہوندا۔ کیونکہ بعض اوقات ایہہ مواد کسے کمزور ذریعے توں حاصل کیتا گیا ہوندا اے جیہڑا حقیقت تے مبنی ہی نہیں ہوندا یا جہدے بارے کوئی شہادت میسر نہیں

آؤندی۔

سابقہ کم دی کمیابی: (Less Unavailability of Literature Review) کسے وی کھوجکارنوں اسارن لئی ضروری اے کہ موضوع

بارے کیتے گئے پچھلے کم نوں سامنے رکھ کے اوس نوں اگے ودھایا جائے۔ ایس مقصد لئی سابقہ کیتا گیا کم تلاش کرنا تے اوہدا حصول کھوج دی راہ دیاں وڈیاں اوکڑاں وچوں اک اے۔ بعض اوقات تے عنوان تے پہلے کھوج ہی نہیں ہوئی ہوندی کئی واری کھوج دے باجوہ داوہدے حقیقی شواہد سامنے نہیں آؤندے۔

لغت دی عدم دستیابی: (Unavailability of Dictionaries) لسانیات دی کھوج وچ لغت نوں مرکزی حیثیت حاصل اے۔ بعض

اوقات شاعر یا مصنف اپنی علمیت دی بناء تے کھوج وچ دو جیاں زبانان دے اچھے لفظ ورتدے نیں جیہڑے اوس زبان وچ مستعمل نہیں ہوندے۔ جہدے پاروں نہ صرف اوس زبان بلکہ دو جیاں زبانان دی لغت دی وی لوڑ پے جاؤندی اے۔ کسے خاص لسان بارے لغت دی کمیابی کھوج کارنوں پریشان کر کے رکھ دیندی اے تے کھوج دا عمل نہ صرف سست ہو جاندا اے سگوں بالکل ای رک جاندا اے۔

مقصد دیاں کتاباں نہ لبھنا: (Unavailability of Targeted Books) اک کھوجکار جدوں کھوج دیاں پوڑیاں چڑھدا اے تے اوس

نوں ادبی کھوج واسطے بہت ساریاں کتاباں توں رہنمائی دی لوڑ پیندی اے۔ ایہہ گل حقیقی اے کہ جدوں تک اوس نوں اپنے عنوان یا موضوع نال متعلق کتاب میسر نہ آئے اوس دی کھوج اگا نہہ پیر نہیں پٹ سکدی مقصد دی کتاب نہ لبھنا یا اوہدا حصول ممکن نہ ہونا کھوجکار لئی کسے عذاب توں گھٹ نہیں۔ ایہدی مثال ایس طراں اے کہ پنجابی ادب توں متعلقہ کتاب جیہڑی انڈیا دی کسے لائبریری وچ ہوئے پاکستان وچ اوہدا حصول خاصہ مشکل اے تے کئی واری ناممکن ہو

جاندا اے۔

تذکریاں دی کمیابی یا اختصار: (Unavailability of Tazkaras) کسے وی ادب دی کھوج وچ تذکرے پس منظر تے معاصرین

بارے جانکاری دا اک موثر ذریعہ نیں۔ پنجابی ادبی کھوج دی اک اوکڑ تذکریاں دا مدلل تے موثر نہ ہونا وی اے۔ کیوں جے ایہناں تذکریاں وچ اوہناں شاعراں نوں شامل کر دتا گیا اے جنہاں نے زیادہ کلام نہیں لکھیا۔ یاں چند اشعار لکھے نیں۔

سوانح عمریاں دی گھاٹ: (Lack of Biography) ادبی کھوج وچ مصنف یا شاعر تے اوہناں دے معاصرین دی سوانح عمری کھوج دی راہ

وچ بہت زیادہ مددگار ثابت ہو سکدی اے۔ پر پنجابی ادب وچ سابقہ دور وچ سوانح عمریاں لکھن دا چوکھار و اج نہیں سی ایس لئی ایہناں دا فقدان وی کھوج کارئی اک مسئلہ اے۔

ہتھ لکھتاں دا میسر نہ آؤنا: (Unavailability of Manuscript) مخطوطے دی سودھ کاری یاں متن مرتب کرن لئی ہتھ لکھت دے اک توں

ودھ نسخیاں نوں اکٹھا کرنا غیر تمام نسخیاں وچوں بہترین نسخے دا انتخاب کھوج کارئی لازمی خاصہ اے۔ پراوس ویلے کھوج کارا انتہائی پریشانی دا شکار ہو جاندا اے جس ویلے ہتھ لکھت لبھدی نہیں یاں کسے ذاتی یا سرکاری ادارے دی تحویل وچ ہوندی اے تے اوہ ادارہ اوس نوں ایہدے استعمال دی اجازت نہیں دیندا۔

رسم الخط توں لاعلمی: (Unawareness of script) کھوج دے دوران بالخصوص تاریخی کھوج دے دوران بہت ساریاں پرانیاں لکھتاں

نال واسطہ پیندا اے جنہاں وچ اوس دور دے اڈا وڈ رسم الخط ورتے گئے ہوندے نیں۔ کھوج کار دا مختلف رسم الخطاں توں ناواقف ہونا وی کھوج دے عمل وچ

رکاوٹ بند اے۔

بے جا تنقید: (Uniquely criticism) بعض اوقات کھوج طلب عنوان دی کھوج دوران بے جا تنقید وی کھوج دے عمل نوں نہ صرف سست

کردیندی اے سگوں کھوج کارنوں ایہہ سوچن تے مجبور کردیندی اے کہ ایہہ اقدام جیہڑے اوس نے کھوج وچ کیتے نیں واقعی غیر ضروری تے نہیں۔

کھوج دے اصولاں توں ناواقفی: (Unawareness of the Principles of Research) ماضی وچ تے حال وچ وی پنجابی ادب

وچ کھوج کرن والی اکثریت کھوج دے اصولاں توں ناواقف سی۔ جہد انتیجہ ایہہ نکلد اکہ بہت سارے کھوج کار کھوجی مقالیاں لئی کھوج نہیں کر پاندے سن

کچھ لوکاں دی کھوج دس دس سال تے مبنی ہوندی اے۔ کچھ اجیہا مقالہ مرتب کردے جیہڑا عنوان توں ہی ہٹ گیا ہوندا۔ یعنی کھوج دے اصولاں توں ناواقفی

اوہناں نوں راہوں گرا ہے پادیندی اے۔

عنوان اُتے مکمل عبور نہ ہونا: (Not hold on Topic) کسے کھوج کار لئی سب توں مشکل تے پریشان کن مرحلہ اوس ویلے آؤندا اے جدوں اوہ

عنوان بارے مکمل معلومات حاصل کیتے بغیر کھوج شروع کردیندا اے۔ نہ تے اوس نوں اپنی کھوج دی صحیح سمت دا علم ہوندا اے تے نہ ای اوہ کھوج دے

مقاصد متعین کرن وچ کامیاب ہو سکدا اے۔ ایس لئی کھوج کارنوں کھوج دا عنوان چنن توں پہلاں اوس عنوان دے سارے رموز توں شناسا ہونا چاہیدا

اے۔

پس منظر تے پیش منظر دی طوالت: (Extraordinary Background & Preview) کھوج دے اصولاں نوں نہ جانن والا کھوج کار

اکثر کھوج دے پس منظر تے پیش منظر اُتے اینا زور دیندا اے کہ کھوج توں کئی گنا زیادہ تھاں پس منظر تے پیش منظر نوں مل جاندی اے اصل کھوج ایہناں وچ گواچ کے رہ جاندی اے جس نوں باہر کڈھنا بعض ویلے ناممکن ہو جاند اے۔

تخلیق، تحقیق تے پرکھدی لسان دافرق: (Difference Between the Language of Text, Research & Criticism)

کھوج، تخلیق تے پرکھدی لسان وچ فرق وی کھوج کاردی راہ وچ ڈھیر مشکلاں کھڑیاں کر دیندے نیں کیوں جے تخلیق تے کھوج دو دکھو دکھ عناصر نیں۔ ایسے طرحاں تنقید تے کھوج دا آپس وچ تعلق تے ہے پر دونوں اک نہیں۔ ایہناں تناں دافرق نہ محسوس کرنا یاں تناں نوں اکو سمجھنا وی کھوج دی راہ وچ رکاوٹ ثابت ہوندا اے۔

ذاتی ڈائریاں وچ رد و بدل: (Alteration in Personal Diaries) کھوج دی راہ وچ اک اوکڑ کسے شخصیت دیاں ذاتی ڈائریاں وچ

تبدیلی وی اے۔ شخصی کھوج دوران شخصیت نال متعلقہ بہت ساریاں شیواں نال واہ پیندا اے۔ جہدے وچ سب توں مستند شخصیت دی ذاتی ڈائری یاں نوٹ بک اے۔ پراوس ویلے ڈائری دی لکھت دی صحت شک دی پوڑی چڑھ جاندی اے۔ جس ویلے لکھت وچ اچن چیت کوئی دوجی لکھت شروع ہو جاندی اے یاں لکھن دا ڈھنگ بدل جاند اے کیوں جے بعض اوقات شخصیت نال متعلقہ افراد جھوٹی شہرت حاصل کرن لئی ڈائری وچ تبدیلیاں کر دیندے نیں۔

علاقائی تے خاندانی شجریاں وچ تبدیلی: (Change of regional and family Shuras) کسے علاقے دی جغرافیائی کھوج تے

کسے شخصیت دی ذاتی کھوج لئی خاندانی یا علاقائی شجرے ڈھیر مدد تے معاون ثابت ہوندے نیں۔ شخصیت کون سی؟ کس خاندان نال تعلق رکھدی سی؟ کس

علاقے توں آئی؟ ایہہ سارا گھوہ اوس ویلے لگدا اے جس ویلے خاندانی شجرے نوں پرکھیا جائے۔ پرافسوس کہ کجھ لوگ اپنے خاندانی حسب نسب نوں ودھاؤن دے چکراں وچ خاندانی شجریاں وچ رد و بدل کر کے کھوج دے عمل نوں غیر یقینی بنا دیندے نیں۔

سرکاری ریکارڈاں دی تلفی: (Loss of Official Record) پنجابی لسان تے ادب دوہناں دی تاریخی حیثیت توں انکار نہیں بعض اوقات کھوج دے دوران کھوج کارنوں دو تن سو سال کچھے وی جانا پے جاندا اے جد کہ پنجاب اکثر و بیشتر بلکہ ہر دور وچ سیاسی اٹھل پٹھل داشکار رہیا اے جس پاروں سرکاری ریکارڈ وسیع پیمانے تے تلف کیتا جاندا رہیا۔ ایہ وجہ اے کہ کھوج کارنوں پرانے سرکاری ریکارڈاں دا حصول ڈھیر مشکل ہوندا اے جس پاروں بعض اوقات کھوج لئی غیر مستند ذریعہاں دا سہارا لیتا جاندا اے۔

کھوج تے پرکھ وچ ربط دی کمی: (Less relationship among Research & Criticism) عام طور تے کھوج تے پرکھ وچ ربط دی کمی اک صنف دا دو جی صنف نال تعلق جوڑن دی تھاں اک صنف نوں دو جی صنف وچ فنا کر کے رکھ دیندی اے جس پاروں کھوج دا عمل بعض اوقات کھوج دی تھاں تنقیدول راہ دسن لگ جاندا اے۔ دیکھیا ایہہ گیا اے کہ کھوج تے پرکھ وچ ربط دی کمی وی کھوج دی راہ دی وڈی رکاوٹ اے۔

مخطوطہ شناسی دے اصولاں توں لاعلمی: (Unawareness of the Principles of Manuscript Editing) متنی کھوج دی وڈی اوکڑ مخطوطہ شناسی دے اصولاں توں لاعلمی اے کیوں جے بعض اوقات کھوج کار مخطوطے نوں سمجھن وچ ناکام رہندا اے۔ پنجابی ادب وچ حالے تائیں کوئی اجہی مستند کتاب موجود نہیں جیہڑی متن دی سودھ کاری یا مسودہ نگاری بارے مکمل جانکاری دیوے۔ ایسے طرحاں کئی واری اوہ سودھ کاری دے دوران

کچھ اجیہیاں ودھیکیاں تے کمیاں کر جاندا اے جیہڑیاں اوہ حواسی وچ وی درج نہیں کردا جس پاروں کھوج غیر مستند ہو جاندی اے
کھوج دا تخیل تے پرکھدے زیر اثر ہونا: (Research under Imagination and Influence) جے کھوج جیہا سنجیدہ عمل مکمل طور
تے خیال تے پرکھدے زیر اثر چلا جائے تاں اپنی اصلیت کھو دیندا اے۔ ایس عمل دے دوران نہ تے کھوج، کھوج رہندی اے تے نہ ای اوہ اگے ودھ سکدی
اے۔

ذاتی تعصبات: (Personal Prejudices) ذاتی تعصبات وی کھوج دے عمل دی سب توں وڈی رکاوٹ نیں۔ جے کھوج دے دوران ذاتی
تعصبات نوں مد نظر رکھیا جائے تے انسان ذاتی پسند تے ناپسند دے چکراں وچ بہت ساریاں حقیقتاں نوں چھڈ دیندا اے۔ یاں مسخ کر دیندا اے جس پاروں
سوائے پریشانی یا غیر مدلل تے مبہم کھوج دے کچھ ہتھ نہیں آؤندا۔

غیر موزوں تے غیر مناسب مواد: (Unusual and inappropriate content) کھوج دی راہ دی اک اوکڑ غیر موزوں تے غیر
مناسب مواد وی اے۔ جہدا اک عنصر بے جا طوالت وی سمجھیا جاندا اے۔ عنوان توں متعلق لیکن غیر مستند مواد۔ کھوج دی منزل نوں نیڑے لیا ون دی بجائے
مزید دور لے جاندا اے۔ اجہی کھوج انج جا پدی اے گویا کھوج کارہنیرے وچ ٹاک ٹوئیاں مار رہیا ہوئے۔

سرکاری اداریاں دا تعاون نہ کرنا: (Non-cooperative behaviour of Public Sector Institutions) کھوج وچ بہت
سارے سرکاری تے نجی ادارے مددگار ثابت ہوندے نیں۔ پر عام طور تے اوہناں دا کھوج کارنال رویہ انتہائی غیر انسانی ہوند اے۔ اگرچہ وڈا کھوج کار اعلیٰ

پائے دی ذہنی صلاحیت دامالک ہوندا اے ایس دے باوجود ایہہ ادارے نہ تے مثبت انداز وچ تحقیق دوران مددئی تیار ہوندے نیں تے نہ ای کھوجکارنوں کوئی اہم مقام دیندے نیں۔

سیاسی، سماجی حالات توں ناواقفی: (Unawareness from Political & Social Situations) کھوجکار دے عنوان نال متعلق

دور دے سیاسی، سماجی تے جغرافیائی حالات توں لاعلمی وی کھوج دی راہ وچ بہت وڈی رکاوٹ ثابت ہوندی اے۔ کیوں جے بدوران کھوج اوہ ایہناں شیواں نوں بھالدا پھرے گاتے فیر اپنے عنوان توں بہت دور نکل جائے گا۔ ایس لئی ایس اوکڑ توں بچن لئی کھوجکارنوں اپنی علمی جہت تے رجحان نال رلداملدا عنوان انتخاب کرنا چاہیدا اے۔

متنی تضاد: (Textual Differences) متنی کھوج دے دوران کسے اک عنوان تے اک توں ودھ مخطوطیاں دے میسر آون دی صورت وچ متنی

تضاد کھوج دے عمل وچ رکاوٹ ثابت ہوندا اے۔ ایہدیاں اوکڑاں وچ ایہہ شناخت کرنا کہ سب توں پرانا نسخہ کیہڑا اے۔ کیا الحاق نال کھوج داکم مکمل ہو سکدا اے کہ قیاس دی وی لوڑ پوے گی۔ ایہہ گنجھل دا عمل کھوج دی رفتارنوں ختم تے نہیں کردا پرست ضرور کردیندا اے۔

محدود معاشی وسائل: (Limited Economic Resources) کھوج دے دوران محدود معاشی وسائل وی کھوجکار لئی بہت وڈی اوکڑ ثابت

ہوندے نیں بعض اوقات کھوجکارنوں دور دراز سفر طے کرنے پیندے نیں۔ فوٹو کاپیاں، بعض اوقات مخطوطیاں دی خرید، کمپیوٹر تے دیگر آلیاں دی لوڑ جیہڑے معاشی مسائل ہون پاروں کھوج دے تیز عمل وچ رکاوٹ بندے نیں۔

کاتب داُجہل (Unawareness of Writer): متنی کھوج وچ کاتب داُجہل بعض اوقات کھوج دارخ ای بدل کے رکھ دینداے کیونکہ لکھاری نے کجھ ہور لکھیا ہونداے تے کاتب اوس نوں نقطیاں دے فرق نال کجھ ہور سمجھن لگ داے اوس نوں اوہو ای لفظ لکھ دینداے۔ جسطراں محرم وچ اک نقطے نال لفظ مجرم بن جانداے۔

بے ترتیب اوراق: (Unarranged Pages) ویلانگھن دے نال نال بعض اوقات مخطوطے بے ترتیبی دا شکار ہو جانداے نیں۔ چونکہ مخطوطیاں دے صفحیاں تے بعض اوقات نمبر نہیں لگے ہوندے ایس لئی کئی دفعہ صفحیاں دی بے ترتیبی پاروں عبارت کیہہ دی کیہہ بن جاندی اے جد عبارت صحیح نہیں ہوئے گی تے کھوج کتھوں توڑ چڑھ سکدی اے۔

رمزیت: (Encoding) جس فن پارے تے کھوج کیستی جا رہی ہوئے اگر اوہدا لکھاری رمزیت دا لوڑتوں ودھ سہارا لوے اوس ویلے کھوج کار اوہدی رمزوں نہیں سمجھ سکدا جس پاروں کھوج دے عمل وچ بے ترتیبی سامنے آؤندی اے۔

کھوج کار دی جسمانی صحت تے عمر: (Physical Health & Age of Researcher) کئی واری کھوج دی راہ وچ کھوج کار دی جسمانی صحت تے عمر وی اثر انداز ہونداے۔ کھوج کار دی ڈھیر عمر تے کمزور صحت بعض اوقات کھوج دیاں صعوبتاں برداشت نہیں کر سکدی تے کھوج دا عمل رک جانداے۔ ایسے طرحاں بہت زیادہ عمر دا کھوج کار بعض اوقات کھوج دا عمل تے مکمل کر لینداے پر اوس نوں ادبی اداریاں تیکر پیش نہیں کر سکدا۔

کھوج کار دی اکتاہٹ: (Fed-up Researcher) کھوج دے دوران کجھ اچھے مرحلے آؤندے نیں جدوں کھوج دا عمل ساکن جا پن لگ پیندا

اے ایس مرحلے تے جے کھوجکار غیر مستقل مزاج ہوئے اکتاہٹ داشکار ہو جائے تے کھوج دا عمل رک جاندا اے۔ ایس دور دا سامنا ہر کھوجکار نوں کرنا پیندا اے کئی واری ایس دور وچ اوہ اپنے گھر والیاں تے دوستاں نال لڑن وی لگدا اے۔

غیر حقیقی قصے کہانیاں: (Imaginative Stories) کھوج دے عمل دے دوران بہت سارے غیر حقیقی قصے تے کہانیاں وی سامنے آؤندیاں نیں کجھ تے اجیہے ہوندے نیں کہ اوہناں دے حقیقی ہون دا مکمل جھولا پیندا اے کھوجکار اصل کھوج نوں چھڈ کے ایہناں دی سچائی نوں لبھن ٹر پیندا اے جس پاروں اصل کھوج دا عمل رکاوٹ داشکار ہو جاندا اے۔

شاعری دے رموز توں ناواقفی: (Unawareness of Poetic Terminologies) ادب تے لسانیات اُتے کم کرن والا ضروری نہیں کہ شاعر وی ہوئے۔ کیوں جے شاعری اک فطری میلان اے جد کہ ادبی کھوج دے دوران گاہے بگاہے شاعری نال واہ پیندا رہندا اے کھوجکار دی شاعری دے رموز توں نا آشنائی ہمیشہ توں ای کھوج دی راہ وچ رکاوٹ ثابت ہوئی اے۔ خاص طور تے سودھ کاری دے دوران کسے مصرعے دا بے وزن ہونا یا کسے شعروچ الحاق دی صورت یا قیاس واسطے طبع دا موزوں ہونا ات ضروری اے۔ نہیں تاں کھوج دا کم مکمل نہیں ہو سکدا۔

جغرافیائی رکاوٹاں: (Geographical Barrier) جغرافیائی رکاوٹاں کھوج دے عمل وچ اہم کردار ادا کردیاں نیں ایہہ دو طراں کھوج اُتے اثر انداز ہوندیاں نیں پہلاں ایہہ کہ اک کھوجکار اپنی مالی استطاعت نہیں رکھدا کہ دنیا دے دیگر ممالک توں معلومات اکٹھیاں کر سکے۔ اگرچہ ہن کمپیوٹر نے کم آسان کر دتا اے پر حالی وی پنجابی دی کھوج لئی چوکھا کجھ فراہم کرنا کمپیوٹر دے حصے نہیں آیا۔ دو جا جغرافیائی سرحدوں نوں پار کرن لئی قانونی رکاوٹاں وی حائل

ہوندیاں نیں ایہدی مثال ایسٹراں اے کہ بھارتی پنجاب وچ کھوج کرنا اک پاکستانی کھوجکار لئی نہ صرف مشکل بلکہ ناممکن اے جس پاروں کھوج دا عمل محدود ہو جاندا اے۔

تمثیلی زبان: (Parental Language) بعض اوقات شاعر تے لکھاری اپنی لکھت نوں خوبصورت تے اعلیٰ بنا کے پیش کرن لئی تمثیلی زبان دا سہارا لیندے نیں پر کھوجکار جس ویلے اوہناں دی تشریح یا توضیح پیش کردا اے ایہہ زبان اوہدی سمجھ یا مفہوم تے پوری نہیں اتردی اوس ویلے کھوج دا عمل اک واری فیر رکاوٹ دا شکار ہو جاندا اے۔

غیر مستند زبانی روایتاں: (Non-verbal Oral Traditions) بعض اوقات عام کھوج وچ تے بالخصوص لوک ادب دی کھوج وچ زبانی روایتاں دا سہارا لینا پیدا اے اک کھوجکار لئی لازم ہوندا اے کہ سینہ بسینہ روایتاں نوں وی کھوج دا حصہ بناون توں پہلاں اوہناں بارے کوئی سند حاصل کر لوے۔ پر بعض اوقات کوشش دے باوجود زبانی روایتاں غیر مستند ثابت ہوندیاں نیں جیہڑیاں کھوج دے عمل وچ وڈی رکاوٹ دا کم دیندیاں نیں۔

عہد دے آثار دی عدم دستیابی: (Non-availability of Covenant) ادبی کھوج وچ لسانیات نال متعلقہ عنواناں اُتے کھوج اوس ویلے رکاوٹ دا شکار ہو جاندا اے جس ویلے عہد دے آثار اُتے کوئی گورھمی دس نہیں پیندی ایہدی مثال ایچ اے کہ اک دور تک پنجابی نوں دراوڑی نال ملا یا جاندا رہیا۔ دو جا اک اچھا دور سی جدوں کھوجکار ایہہ نوں سنسکرت نال ملاندے رہے جد کہ ہڑپہ دے آثار ملن توں بعد ایہہ ثابت ہو گیا کہ ایس دے بانی آریا سن۔

متن دی درستی دے اصولاں توں ناواقفی: (Unawareness from the Principals of Text Editing) متن مرتب کرنا،

درست کرنا یا سودھنا اک انتہائی سنجیدہ کھوج داکم اے۔ پر عام طور تے ایس نوں سنجیدگی نال نہیں لتا جاؤندا۔ نتیجہ ایہہ نکلد اے کہ سودھ کاری دے باوجود متن کھوج دے تقاضے پورے نہیں کرداتے مناسب لکھت منظر عام تے نہیں آسکدی نہ ای اوس توں بہتر طور تے استفادہ کیتا جاسکد اے۔

معاون آلیاں تے مشیناں دی گھاٹ: (Lack of Helping Equipments & Machinery) اک کھوج کارنووں کھوج دے

دوران معاون آلیاں مثلاً ٹیپ ریکارڈر، کیمرہ، وڈیو کیمرہ، فوٹو اسٹیٹ مشین، سکینر، کمپیوٹر وغیرہ دی لوڑ پیندی اے تاکہ اوہ زبانی، تصویری، یا داشتی معلومات دا ریکارڈ رکھ سکے۔ کئی واری عکسی لکھتاں پڑھن لئی مزید متعلقہ آلیاں دی لوڑ وی ہوندی اے۔ ایہناں دا حصول تے استعمال ہر دور دی کھوج دی راہ وچ مشکل ثابت ہوندا اے کیوں جے کوئی وی کھوج کاراجیہا نہیں ہوندا جیہڑ ایہناں دی ورتوں توں چوکھا واقف ہوئے۔

سفری اوکڑاں: (Traveling Problemws) سفری اوکڑاں وی کھوج دی راہ دیاں مشکلاں وچوں اک نیں۔ کھوج کارنووں کھوج دے دوران

علاقائی سروے کردیاں ہوئیاں قلمی نسخے دی بازیابی لئی اک شہرتوں دو جے شہر جانا پیندا اے جہدے لئی کئی واری بار بار چکر لانے پیندے نیں شہر بہ شہر ہون پاروں کھوج کارڈھیر سفری اوکڑاں دا سامنا کردا اے جہدے نال کھوج دا عمل سست ہو جاؤندا اے۔ ایہہ اوکڑاں ذہنی استعداد دے نال نال جسمانی صلاحیت اتے وی اثر انداز ہوندیاں نیں جس پاروں تھکاوٹ دا عنصر اوس نوں سستی وچ بتلا کر کے کھوج دے عمل نوں روک دیندا اے۔

کتابت وچ تبدل: (Alteration in the Writing) بعض اوقات کاتب عمداً کسے لفظ نوں مبہم یا تبدل کر دیندا اے جیہڑا کھوج دے عمل

دی وڈی رکاوٹ بن جاندا اے تے لکھت دا مفہوم ای بدل کے رکھ دیندا اے۔ جس طراں یدعیسی دی بجائے ید موسیٰ لکھ دتا جائے۔ ایہدے وچ یاں کاتب دی

شرارت کار فرما ہوندی اے تے یاں جہل پرا یہہ دانستہ غلطی تحقیق دی راہ وچ وڈی اوکڑ ثابت ہوندی اے۔

کلام داردوبدل: (Change in the Text) بعض اوقات اک تخلص یا ناں دے شاعر اں دے کلام وچ ردوبدل آجاؤندا اے جس طراں پنجابی

مخطوبیاں وچ کجھ مخطوطے عبداللہ لاہوری کجھ عبداللہ عبدی تے کجھ عبداللہ عبدی کو دھن دے ناں توں نیں ایہناں دے ادوار وچ کجھ وتھوی پائی گئی اے۔ ایہہ ردوبدل کھوج دے عمل ابہام پیدا کردا اے۔ کیوں جے کھوجکار نوں متعلقہ نام دے شاعر یا مصنف دا کم تلاش کرن وچ ڈھیر دقت پیش آؤندی اے۔

غیر سنجیدہ مزاج کھوجکار: (Non Serious Researcher) کھوج دے عمل دی سنجیدگی توں کوئی انکاری نہیں پر کھوج دے نال نال کھوجکار دا

سنجیدہ ہونا وی ات ضروری اے۔ عام طور تے کھوجکار کھوج دے دوران تحقیقی عمل وچ غیر سنجیدہ رویہ اختیار کر لیندا اے جس پاروں کھوج اپنی اصل گواہندی اے۔ ماضی وچ کئی کھوجکاراں نے پی۔ ایچ۔ ڈی دے مقالے 10 یا 15 سال دی مدت وچ مکمل کیتے جد کہ بہت سارے ایہیے نیں جیہڑے ویلا ٹپن مگروں مقالیاں تے اے تیکر وی کھوج مکمل نہیں کر سکے۔ کھوجکار دا ایہہ غیر سنجیدہ رویہ شخصی نقصان اپڑاندا اے اوہ اٹل اے اٹا کھوج دے عمل وچ ڈھیر وڈی رکاوٹ ثابت ہوندا اے۔

بے اعتدال رویہ: (Unbelievable Behavior) کھوجکار دا بے اعتدال رویہ وی کھوج دی راہ وچ بہت وڈی رکاوٹ ثابت ہوندا اے۔

کیوں جے اوہدی مبالغہ پسندی کھوج لئی عذاب ثابت ہوندی اے۔ بے اعتدال رویے دی بناء تے اوہ جس نوں پسند کردا ہوئے گا اوس نوں اسمان تے چڑھا دیوے گاتے جس نوں پسند نہیں کردا ہوئے گا اوس نوں خاک وچ رول دے گا۔ ایس قسم دا بے اعتدال رویہ کھوج دے عمل نوں تباہ کر کے رکھ دیندا اے۔

علم بیان تے علم بدیع دے مطلب: (Meanings of Al-badeh, Al-Biyan) ادبی کھوج اک اجیہا عمل اے جہدے وچ کھوجکار دا جا بجا واسطہ شعر و شاعری نال پیندا رہندا اے۔ ایس کھوج دوران تاریخی کھوج دے عمل وچوں لنگھدیاں ہونیاں کئی واری کھوجکار شعراں دے استعاریاں تے کنایاں نوں سمجھ نہیں سکدایاں اوہ مطلب نہیں سمجھدا جو شاعر سمجھانا چاہندا اے بعض اوقات استعاریاں تے کنایاں دا ایہہ تبدل کھوج دا رخ موڑ کے رکھ دیندا اے۔ درست استعاریاں تے کنایاں توں استفادہ تاں ای ہوسکدا اے جدوں معاصر تے معاصر دی شاعری دا بغور مطالعہ کیتا جائے اتھے اک ہوراو کڑ سامنے آؤندی اے کہ بعض اوقات معاصر توں متعلقہ مواد وی میسر نہیں آؤندا۔

معلومات داردی دی نظر ہو جانا یاں معدوم ہو جانا: (Waste of Information) ہر دور وچ ادب پارے مرتب ہوندے رہے نیں تے ہوندے رہن گے۔ ہر دور دے ادب پاریاں دامن و عن محفوظ ہونا ممکن نہیں۔ کئی سو سال پہلے دے ادب اُتے کھوج کردیاں ہونیاں یاں ہن دے ادب پارے دا تاریخی پس منظر تلاش کردیاں ہونیاں کھوجکاراں نوں کئی سو سال کچھے جانا پیندا اے پنجابی ادبی کھوج دوران وڈیاں رکاوٹاں وچوں اک وڈی رکاوٹ ادب پاریاں داردی دی نظر ہو جانا وی دکھالی دیندا اے۔ کجھ ادب پارے کرم خوردہ ہو کے اپنی اصلیت مکا بیٹھے نیں۔ اک کھوجکار لئی اوس ویلے بہت مشکل ہوندی اے جدوں ایس لاپتہ ردی دی تلاش لئی اوس نوں کباڑ خانے، پرانے ریکارڈاں دے گودام تے پرانیاں لائبریریاں دے ریکارڈ روم کھنگالنے پیندے نیں جے ایہہ سارا کم کرن توں بعد اوہ کجھ حاصل کر لوے تاں تے اوہ مزید انہماق نال کم کر لیندا اے نہیں تے اوہ اچھلا کھوج دا کم وی اوس نوں نامکمل جا پن لگ پیندا اے۔

ضعیف الاعتقادیت: (Weakness of Believes) کھوجکار دی ضعیف الاعتقادیت وی کھوج دی راہ وچ بہت ساریاں رکاوٹاں کھڑیاں کر دیندی اے۔ کیونکہ ضعیف الاعتقادیت پاروں اوہ کھوج دی سچائی پالین دے باوجود اوس نوں ذہنی طور تے تسلیم نہیں کرداتے اوہدیاں مذہبی، معاشرتی تے ذاتی توجیحاں اوس کھوج تے غالب ہو جاندیاں نیں جد کہ کھوج مغلوب دی حیثیت اختیار کر لیندی اے جہدے نتیجے وچ کھوج دے اصل نتیجے نہ تے مکمل طور تے سامنے آؤندے نیں تے نہ ہی رائج ہو پاندے نیں۔

کھوج کاری دے اداریاں دی کمی: (Shortage of Research Institutions) کھوج دی راہ دی اک وڈی رکاوٹ کھوجکار اداریاں دی گھاٹ یا نہ ہونا اے۔ بد قسمتی نال علمی میدان وچ اے تائیں کھوج دے عمل نوں جاری رکھن لئی کوئی مستند ادارہ موجود نہیں خاص طور تے ادب تے لسانیات وچ ایس دی گھاٹ اے۔ جدوں کھوج دانشور ای نہیں ہوئے گاتے کھوج دا عمل کس طرحاں اگے ودھے گا۔ ایہو وجہ اے کہ پنجابی لسانیات تے ادب دے میدان وچ حالی تیکر کئی سو سال گزرن دے باوجود اوہنا کھوج دا کم نہیں ہو سکیا جتاں دیگر ادباں تے لساناں وچ ہو یا۔

صوتاں تے سُر اں دی کھوج وچ موسیقی دی عدم دستیابی: (Unavailability of Music in Research of Sounds and Tunes) لسانیات دی کھوج وچ بالخصوص صوتاں تے موسیقی دی کھوج وچ بالعموم سابقہ دور دی موسیقی تے سُر اں دی عدم دستیابی یا ناپید ہو جانا کھوجکار لئی مشکلاں دا باعث بنا اے۔ کیوں جے لوک موسیقی دا جائزہ لیتے بغیر کھوج دا عمل اگا نہ نہیں ودھ سکدا۔

اخلاقی جرات دا فقدان: (Lack of Moral Courage) کھوج دے دوران اخلاقی جرات دی کمی رکھن والا کھوجکار بذات خود کھوج دی راہ

وچ رکاوٹ ثابت ہوندا اے۔ کیوں جے اوہ بااثر شخصیات بارے معلومات منظر عام تے لیاون توں نہ صرف ہچکچا ندا اے سگوں خوف زدہ تے پریشان ہوندا اے جس پاروں اوہ حقائق توں پردہ چکن وچ ناکام رہندا اے۔

شراکت عمل: (Partnership) کھوج اک سنجیدہ عمل اے ایہدے وچ جتھے سنجیدگی ضروری اے او تھے دو جے اداریاں لوکاں معاشرے تے لوازاں دی شراکت وی از حد ضروری اے پر کجھ اچھے حالات سامنے آؤندے نیں جہاں پاروں شراکت عمل کھوج دی راہ دی رکاوٹ دا رخ اختیار کر جاؤندی اے تے نتیجہ ایہہ نکلد اے کہ تمام کھوج شراکت عمل دا شکار ہو کے رہ جاؤندی اے۔

عمومی کھوج دے رجحان دی عدم موجودگی: (Lack of Common Research) معاشرے وچ کھوج دے رجحان دی گھاٹ وی کھوج دی راہ وچ بہت وڈی رکاوٹ ثابت ہوندی اے۔ کیوں جے کھوج دا رواج نہ ہون پاروں کھوج کارنوں پاگل، دیوانہ یا بے وقوف ورگے خطا باں نال نوازا یا جاندا رہیا۔ ایہ وجہ اے کہ ایہدے نال کھوج دا رجحان اگے ودھن دی تھاں گھٹنا شروع ہو گیا۔

متعلقہ لکھتاں دی عدم دستیابی: (Unavailability of Relevant Material) کسے وی ادبی کھوج وچ شخصی کھوج دے دوران اوس شخصیت دے خط بنیادی مآخذ دا درجہ رکھدے نیں ایسے پاروں ایہناں خطاں دی عدم دستیابی تحقیق دی راہ وچ رکاوٹ ثابت ہوندے اے یاں ایہناں خطاں وچ تبدل وی کھوج دے عمل نوں غلط سمت ول متعین کر دیندا اے۔

تاریخ وچ قدیم آثار دی عدم دستیابی: (Unavailability of ancient arts in history) پنجابی لسان تے ادب وچ تاریخی کھوج

دے دوران قدیم آلات، قبرستان، کتبے، یادگاراں، ماضی دے شاعر یا مصنف دے عصر دے بارے معلومات فراہم کر سکدے نیں۔ بعض ویلے ایہہ آثار دیگر معلومات توں زیادہ معلومات فراہم کردیندے نیں کیونکہ ایہہ ٹھوس صورت وچ موجود ہوندے نیں ایس لئی کھوج وچ ایہہ زیادہ مستند منے جاؤندے نیں پر ایہناں دی عدم دستیابی کھوجکارنوں دوجے ذریعاں داسہارا لین تے مجبور کردیندی اے۔

کھوج دی راہ دیاں اوکڑاں بارے منے پر منے کھوجکاراں دی رائے: (Opinion of Different Scholars) کھوج دی راہ دیاں اوکڑاں بارے منے پر منے کھوجکاراں نے اپنا ذاتی تجربہ کجھ انج بیان کیتا اے۔